

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 14. 2010. С. 11–15.*

Володимир ПЕТЕГИРИЧ

ВНЕСОК ВІТОЛЬДА АУЛІХА У ДОСЛІДЖЕННЯ КНЯЖОГО ГАЛИЧА

Дослідження давнього Галича зайняло найвагоміше місце у науковій спадщині В. Ауліха. Вчений розпочав розкопки цього найбільшого міста Південно-Західної Русі, столиці Галицько-Волинської держави маючи вже за собою цінний досвід вивчення таких відомих пам'яток археології, як Ріпнівське селище VI–XI ст., унікальне Зимнівське городище, багат шарове поселення у Ромоші над Бугом, Дорогобуж, Білівське городище, розвідкові роботи на Волині та у Прикарпатті та ін.

Починаючи з 1969 р., майже чверть століття творчого життя В. Ауліх присвятив вивченню княжого Галича. За період роботи керованої ним спільної експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Івано-Франківського краєзнавчого музею, яка з 1989 р. Постановою Президії АН України була перетворена у Галицьку постійнодіючу археологічно-архітектурну експедицію, проведено одні з наймасштабніших за всю майже півторастолітню історію вивчення Галича дослідження. Тут розкрито більше 10 тис. м² культурного шару на Крилоському городищі, посадських районах та церквях. У процесі розкопок вивчено 30 заглиблених житлових будівель, понад 60 печей від наземних споруд, сотні господарських ям, залізоплавильні та ювелірні майстерні, поховальні пам'ятки, досліджено оборонні лінії в різних місцях укріпленої частини міста.

Колекція знахідок з цих досліджень, окрім кількох десятків тисяч уламків кераміки, налічує понад 3 тис. унікальних виробів із заліза, кольорових та благородних металів, скла, кістки й каменю.

Завдяки зусиллям вченого 1981 р. у складі експедиції, почав працювати архітектурний загін під керівництвом Ю. Лукомського, який охопив своїми дослідженнями 14 об'єктів монументальної архітектури давнього та пізньосередньовічного Галича, п'ять з яких виявлено вперше. У кінці 80-х років через інтенсивну забудову галицького Підгороддя, інших ділянок міста та зменшення коштів на розкопки, основними стали рятівні дослідження. Загін під керівництвом О. Джеджори виявив великий комплекс житлових та господарських об'єктів XII–XIII ст. з окремою системою укріплень, відкрив найстарші сліди заселення посаду починаючи з X ст., довів існування однієї з найдавніших оборонних ліній Крилоського городища.

Наукові звіти Галицької експедиції обсягом близько 1000 сторінок машинописного тексту та понад 500 таблиць з рисунками, креслениками та фотоілюстраціями є надзвичайно цінним джерелом для висвітлення історії та культури княжого Галича від його початків до XIV ст.

В. Ауліх є автором майже 100 наукових праць, присвячених вивченню слов'янської та княжої доби Карпато-Волинського регіону, у двох третинах яких висвітлено питання археології та давньої історії Галича і Галицької землі (див. список у додатку). Галицьку тематику дослідник представляв на багатьох всесоюзних, республіканських та міжнародних конференціях археологів, в т. ч. на V-му Міжнародному конгресі слов'янської археології у Києві 1985 р., конференції, присвяченій 1500-літтю Києва 1982 р., наукових сесій археологів у Москві, Тбілісі, Мінську, Одесі, Кам'янці-Подільському та інших містах.

В останній період свого життя дослідник працював над монографією про Галич, яку не встиг підготувати через хворобу. Та все ж в окремих статтях, розділах колективних праць В. Ауліх обґрунтував проблеми походження міста, його історичної топографії, розвитку культури та побуту, економічних і культурних зв'язків з Києвом та іншими містами Давньої Русі, європейськими державами та Візантією.

Впродовж кількох років вчений дослідив останки близько 20 заглиблених жител на Крилоській горі, які розсіяні на території, що охоплює простір майбутньої фортеці від стрілки

мису і до середини зовнішнього майданчику городища. Житла мали квадратну або підквадратну форму, площею від 9 до 22 м² з печами-кам'янками. Вивчення таких будівель з раннім керамічним матеріалом дозволило В. Ауліху виділити чотири послідовні хронологічні комплекси в рамках VIII–XI ст. Таким чином вдалося заповнити існуючу прогалину, яку залишили письмові джерела щодо ранньої історії міста і довести, що там, де пізніше постав літописний Галич, вже починаючи з VIII ст. існувало поселення, зародок майбутнього столярного міста. Обґрунтування концепції про виникнення та ранню історію Галича дало цілком надійну наукову підставу для відзначення його 1100-літнього ювілею, сприяло створенню Національного заповідника “Давній Галич”.

Багато цінних матеріалів отримано Галицькою експедицією також для вивчення вигляду й планування міста в час його розквіту у XII–XIII ст. На майданчику “Золотого Току”, який вважають дитинцем городища, віднайдено рештки характерних для цього періоду наземних жител, від яких у шарі чорнозему збереглися розвали зруйнованих глиняних печей, завали глиняних стін та культурний шар, інтенсивно насичений різноманітними знахідками XII–XIII ст. На цій території знайдено значну кількість предметів (бронзові хрести-енколпіони, золоті, срібні й скляні прикраси, широкий асортимент залізних знарядь праці й побутових виробів, найрізноманітніші форми кераміки, в т.ч. привізні амфори), які характеризують культуру, господарство та повсякденне життя світської й духовної еліти Галича. Яскравим підтвердженням такого висновку вченого стало відкриття двох жител з матеріалами XII–XIII ст., в т.ч. одного, яке загинуло внаслідок пожежі, можливо, в часи татарської навали. У цій споруді з дерев'яною підлогою, прикритою килимком, виявлено обгорілий кістяк жінки та надзвичайно багатий інвентар – декілька цілих посудин, різноманітні залізні знаряддя, фрагменти кольчуги, бронзову бляшану флягу, шість цілих скляних браслетів та інші предмети, що вказувало про заможність та високий соціальний статус господарів житла.

Неподалік від цих жител виявлено невелике підсобне приміщення розміром 2×2 м з дерев'яними стінками і перекриттям з листової бронзи, яке В. Ауліх інтерпретував як комору ювеліра-бронзоліварника. Про це свідчать знайдені там майже 160 глиняних тиглів для розтоплення бронзи, матриці для карбування прикрас та нашивні бляшки, багато пошкоджених предметів із бронзи, в тім христів-енколпіонів, які, очевидно, перетоплювали як сировину для відливання нових речей. В заповненні цієї комори досліджено унікальну збірку з трьох кам'яних (“Богородиця Одигітрія”, “Розп'яття з пристоячими”, “Зішестя в ад”) і двох бронзових іконок із зображенням Христа на троні та в повний зріст Богородиці з Христом. Ці знахідки підтверджують високий рівень мистецького життя у столиці Галицько-Волинської держави.

Переконливими стали висновки вченого про структуру давнього Галича напередодні татарського погрому. На підставі власних досліджень та критичного аналізу археологічних джерел, здобутих його попередниками, В. Ауліх вважав, що на Крилоському городищі знаходився лише політико-адміністративний та релігійний центр міста, заселений переважно тогочасною верхівкою та її обслугою, і перебував військовий гарнізон. Зовнішній майдан – ур. Качків, в часи розквіту Галича не був обжитий і служив сховищем на випадок військової небезпеки для мешканців посадських районів та відкритих поселень, які оточували твердиню.

Біля підніжжя Крилоської гори по обох берегах Лукви простягався торгово-ремісничий посад – Підгороддя. Тут розкопками експедиції виявлено сліди залізобробного, бронзоліварного та ювелірного ремесел. Довкола фортеці у радіусі кількох кілометрів розміщувалися ремісничі квартали, боярські садиби, церкви та монастирі. Окремі поселення мали свої власні укріплення і водночас захищали місто від раптових нападів. Біля впадіння Лукви до Дністра виникла річкова пристань, яка згодом перетворилася у ядро нового міста, що зберегло назву Галича до наших днів.

Своїми польовими дослідженнями, науковими гіпотезами та теоретичними узагальненнями В. Ауліх залишив помітний слід у вивченні княжого Галича і назавжди вкарбував своє ім'я у когорту найвідоміших українських вчених-археологів.

Публікації Вітольда Ауліха про Галич і Галицьку землю

1970

Работы Галичской экспедиции // АО 1969 г. – Москва. – С. 289.

1971

Розкопки древнего Галича // АО 1970 г. – Москва. – С. 297–299.

Исследования Древнего Галича // Тезисы докладов, посвященных итогам полевых археологических исследований в 1970 г. в СССР. – Тбилиси. – С. 297–298.

Концепції про місцезнаходження давнього Галича в світлі археологічних джерел // Матеріали звітної наукової сесії ІСН АН УРСР. – Київ. – С. 81–83.

1972

До ранньої історії Галича // XV-та наукова конференція ІА АН УРСР. Тези пленарних і секційних доповідей. – Одеса. – С. 350–352.

Археологические исследования древнего Галича // АО 1971 г. – Москва. – С. 379–380.

Дослідження Галича і Дорогобужа // АДУ в 1969 р. – Київ. – Вип. IV. – С. 294–298.

1973

Галицька експедиція // Пам'ятки України. – № 1. – С. 40–41.

1974

Галичская экспедиция // АО 1973 г. – Москва. – С. 240–241 (співавт. І. Р. Могитич, В. М. Петегирич, І. Д. Чугайда).

1975

Раскопки у стен Успенского собора древнего Галича // АО 1974 г. – Москва. – С. 254 (співавт. І. Р. Могитич, В. М. Петегирич, І. Д. Чугайда).

1976

Матеріальна культура населення Прикарпаття і Волині у VIII–IX ст. // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ. – С. 108–121.

Господарство і соціальні відносини населення Прикарпаття і Волині у VI–IX ст. // Там само. – С. 121–127.

Племінна належність населення Прикарпаття і Волині в другій половині I тис. н. е. // Там само. – С. 127–132 (співавт. В. Д. Баран).

З історії долітописного Галича // Дослідження з слов'яноноруської археології. – Київ. – С. 120–134.

1977

Про вивчення слов'яноноруської кераміки // Археологія. – Київ. – № 21. – С. 66–71.

Исследования летописного Галича // АО 1976 г. – Москва. – С. 263–264 (співавт. В. М. Петегирич, В. Г. Оприск).

Рец. на: *Сміленко А. Т.* Слов'яни та їх сусіди в степовому Подніпров'ї (II–XIII ст.) // Археологія. – № 24. – С. 93–95.

1978

Исследование древнерусского Галича // АИУ в 1976–1977 гг. – Ужгород. – С. 116–117.

Работы Галичского отряда Карпато-Волынской экспедиции // АО 1977 г. – Москва. – С. 292 (співавт. В. М. Петегирич).

Раскопки на посаде древнего Галича // АО 1977 г. – Москва. – С. 372 (співавт. В. М. Петегирич, П. І. Арсенич).

1979

Рец. на: *Приходнюк О. М.* Слов'яни на Поділлі VI–VII ст. н. е. – Київ, 1975 // Археологія. – Вип. 29. – С. 111–112.

Исследования средневекового Львова // АО 1978 г. – Москва. – С. 291 (співавт. Р. С. Багрій, О. Б. Денис, А. І. Кос, С. С. Малець, А. Ю. Скрентович, Р. В. Бучко).

Исследования Галицкого отряда Прикарпатской экспедиции // АО 1978 г. – Москва. – С. 292 (співавт. В. Г. Оприск, В. М. Петегирич).

1980

Про етапи розвитку й структуру давнього Галича // Тези доповідей V-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський. – С. 147–148.

Раскопки Галицкого городища // АО 1979 г. – Москва. – С. 249.

1981

Историческая топография древнего Галича // Славянские древности. – Киев. – С. 133–150.

Обговорення нової концепції передісторії Київської Русі акад. Б. О. Рибаківа // УІЖ. – № 10. – С. 45–47.

Исследования Галицкого городища // АО 1980 г. – Москва. – С. 226.

1982

Населення південно-західного пограниччя Київської Русі // Київська Русь: культура, традиції. – Київ. – С. 4–12.

1983

Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – Київ. – 268 с. (співавт. І. П. Герета, С. І. Пеняк, В. М. Петегирич, О. О. Ратич, В. С. Терський, В. М. Цигилик).

Раскопки древнерусского Галича // АО 1981 г. – Москва. – С. 239–240.

Древнерусский Галич в свете новых исследований // Древнерусское государство и славяне. – Минск. – С. 67–69.

1984

Раскопки в Галиче // АО 1982 г. – Москва. – С. 240.

Перегородчаті емалі давнього Галича // Народна творчість і етнографія. – Київ. – № 3. – С. 81–83 (співавт. М. П. Фіголь).

О детинце древнего Галича // Древнерусский город. – Киев. – С. 12–14.

1985

Ювелірне та бронзоліварне ремесла давнього Галича // Тези VI-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський. – С. 68–69.

Исследования в Галиче // АО 1983 г. – Москва. – С. 257–258.

К проблеме возникновения и развития раннефеодальных городов Галицкой земли // Тезиси докладов советской делегации на V Международном конгрессе славянской археологии. – Москва. – С. 52–53.

1986

Раскопки в Галиче // АО 1984 г. – Москва. – С. 211.

Галич // Археология Украинской ССР. Раннеславянский и древнерусский периоды. – Киев. – Т. 3. – С. 286–295.

1987

Раскопки древнерусского Галича // АО 1985 г. – Москва. – С. 301.

Ковалі золота, срібла й міді давнього Галича // Жовтень. – № 10. – С. 96–100.

1988

Раскопки летописного Галича // АО 1986 г. – Москва. – С. 253.

1989

Структура давньоруського Галича та його мікрорайонування // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР. Тези доповідей. – Київ. – С. 9–10.

1990

- Давньоруський Галич у дослідженнях НТШ // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наукового симпозіуму. – Львів. – С. 81–82.
- Славяне Прикарпаття і Волині в VIII–X вв. // Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (раннеславянський і древнерусський періоди). – Київ. – С. 68–77.
- Общая характеристика периода // Там само. – С. 83–86.
- Сельское хозяйство // Там само. – С. 87–89.
- Торговля // Там само. – С. 93–96.
- Галич // Там само. – С. 97–102.
- Перемышль // Там само. – С. 103–105.
- Теребовль // Там само. – С. 105–107.
- Погребальные памятники Галицкой земли // Там само. – С. 152–155.
- Рец. на: Баран В. Д. Пражская культура Приднестровья. – Київ, 1988 // Археологія. – № 2. – С. 139–143.
- Символ колишньої величі // “Галичина”. – 15 липня. – № 11. – С. 4–5.

1991

- Дослідження Галицького Подолу // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – С. 4–7 (співавт. О. В. Джеджора, Ю. В. Лукомський).
- Рец. на: Баран В. Д., Максимов Е. В., Магомедов Б. В. і др. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. – Київ, 1990 // Археологія. – № 2. – С. 149–154.
- Рец. на: Баран В. Д., Максимов Е. В., Магомедов Б. В. і др. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. – Київ, 1990 // УІЖ. – № 7. – С. 148–152.

1992

- До історії давньої Галицької архітектури // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – Вип. 2. – С. 82–83.

1993

- З історичної географії Галицької землі // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. – Львів. – С. 31–33.

2001

- Княжий Галич // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. Історичні та культурологічні студії. – 3. – С. 139–153.